

PORTRETI I NËNËS SË ISA BOLETINIT

Koha kur jetoi e veproi nëna e Isa Boletinit ishte kohë lufte për liri dhe pavarësi, për vdekje o jetë në trojet tona. Kohë kur në truellin e Ballkanit formoheshin shtete të reja, të lira e të pavarura. Rilindja Kombëtare Shqiptare, e cila shënon kthesë të rëndësishme në procesin e gjatë të luftërave çlirimtare kundër sunduesit osman dhe që vuri në ballë të programit të saj jo vetëm çlirimin e atdheut nga çdo zgjedhë e huaj, por edhe formimin e një shteti kombëtar të pavarur, aktiviteti i gruas në këtë kohë ishte i shumëllojshëm.

Kulla e Boletinëve, gjatë luftërave të pandërprera me pushtuesit osmanë, 6 herë me radhë u bë shkrumb e hi, por 6 herë me radhë u ngrit më e fortë edhe më kryengritëse. Në atë kullë, u rriten burra trima e gra trimëresha të cilët përballuan me guxim të gjitha dallgët që u përplasën pa rreshtur mbi ta.¹ Burrat trima lindin dhe rriten vetëm nga nënat trimëresha, thotë një fjalë e popullit. Gruaja shqiptare e ka përbuzur kurdoherë frikacakun, ajo e ka përbuzur dhe e ka mallkuar edhe birin e saj kur plogështohet përpara vdekjes. Andaj Isën e lindi një grua trime. Nëna Ajshe që në të njëjtën kohë ishte nënë dhe bashkëpunëtore e djalit Isa. Ajo ishte një grua bujare, trime e zemërgjerë. Për herë me kobure në brez priste e përcillte mysafirët e miqtë në kullë, bisedonte me ta punë burrash. Atë lufta nuk e bezdiste kur zbrazeshin e ndiheshin gjylet përmbi kullë, u jepte zemër bijëve, duke iu thënë "Bini djema", e "mos u koritni, se njëherë jena le e njëherë kena me

¹Skënder Luarasi, *Isa Boletini*, Prishtinë, 1972, fq.11.

dek", dhe u sillte bukë e ujë luftëtarëve, u mjekonte plagët të plagosurve.²

Nëna Ajshe ishte shembull më tipik i gruas shqiptare. Sipas kujtimeve të Tafil Boletinit, nip dhe bashkëluftëtar i ngushtë i Isa Boletinit, në edukimin e Isait thotë se "një rol të madh e ka luajtur nëna e tij Ajshja. Ajo ishte një grua malësore e thjeshtë, trime dhe e mençur".³ Si shumë nëna shqiptare ajo i kishte edukuar fëmijët e saj me dashurinë për vendin, për popullin dhe urrejtjen për pushtuesit si dhe më shumë veti të tjera të larta të popullit tonë. Ajo ishte një grua që në çdo moment ishte pranë djalit dhe luftëtarëve. Për konsultimin, përkrahjen dhe dashurinë e nënës që kishte ndaj të birit më së miri na flasin vargjet e një kënge popullore:

Isa Begu rrin n'krevet,

*Mirë po i flet nëna e vet*⁴

Pse kënga tjetër popullore që u këndua në anën e Lumës e që edhe kjo i kushtohet dialogut të nënës me të birin:

Isa Begu del në kep,

Si rrufeja po pisket,

Hej moj loke, mos ki dert,

Qëndro loke e ban gajret,

Kena le na për me dek.

Nëna në këtë mënyrë ia kthen të birit përgjigjen:

Isa Beg të past ty nana,

Tek vin topat me katana,

*Tre sahat larg u ndihet xhama.*⁵

Kulla e Boletinëve ishte e kthyer në seli kuvendesh ku luftëtarët nga Boletini dhe fshatrat fqinje mblidheshin dhe diskutonin për fatet e atdheut dhe për masat që duhet marrë. Nëna, Ajshja, edhe në këto kuvende ishte e pandashme. Për rezistencën e

²Po aty, fq.19.

³ADSH, nr.74, dos.nr.4

⁴Dr. Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë 1987, fq.14.

⁵Skënder Luarasi, *vepër e cituar*, fq.83.

saj ndaj pushtuesve tregojnë shumë ngjarje që lidhen me të. Më 1895 vetë Valiu kishte ardhur në Mitrovicë për të drejtuar operacionin kundër Kosovës së panënshtuar. Bimbashi i ngarkuar për të bërë operacionin, i cili kishte qenë edhe hera të tjera në Boletin, llogaritte për sulme ditën e Bajramit, duke menduar se Isa Boletinin do ta befasojë dhe do ta gjejë të papërgatitur. Ai duke u shtirur si mik i familjes, vjen në kullë dhe fillon bisedën me nënën Ajshe. Nëna, si mikëpritëse e madhe që ishte, bisedon dhe e gostitë mysafirin, por ndërkohë nga jashtë dëgjoen krisma pushkësh dhe çdo gjë bëhet e qartë. Nëna Ajshe si pa të keqë i tha bimbashit - Mehmet Efendiut se "kësaj herë për bajram na paske ardhur me dajre e borie". - "E çka ti bëshë detyrës, zonjë",⁶ u gjej mysafiri dinak, e preu në mes muhabetin i hipi kalit dhe u kthye me vrap në ushtri. Në të ngrysur beteja mbaroi. Në mes ushtarëve u gjend i vrarë edhe bimbashi turk. Gjithë ditën sa kohë vazhdoi lufta, nëna Ajshe me patllake në brez nuk e zinte vendi vend. Shkonte e vinte gjatë murit të oborrit dhe me një kujdesje të madhe përcillte betejën dhe në çdo moment ishte e gatshme për t'iu dhënë ndihmë luftëtarëve. Ajo në çdo çast ishte e gatshme të vërsulej për t'u zënë atyre vendet për të marrë hakun e djalit, po qe se atij apo ndonjë luftëtar tjetër i ndodhte diçka. Gëzimi i nënës ishte i pakufijë kur shihte djalin si iu bënte ballë sulmeve e ishte gjithnjë në krye të shokëve. Ajo i thërriste të birit "Qëndro i fortë, biro, se të ka ba nëna djalë, të luftosh me pashallarët"⁷

Pas vrasjes së bimbashit dhe humbjeve të mëdha që pësuan turqit, ndihma të mëdha ushtarësh erdhën gjatë tërë natës në Boletin për ta djegur e shkatërruar. Isa si strateg që ishte, së bashku me luftëtrët, burra e gra të Boletinit lëshoi kullat. Në dalje nga fshati, panë tymin që dilte nga ato. Përsëri nëna Ajshe ishte ajo që e përkrahte dhe me mençuri të stërholluar e ngushëllonte - "Le t'i

⁶Po aty.

⁷Elgantina Mandia, *Gra që lidhen epoka, "Shqipëria e Re", nr.2, 1979, Tiranë.*

djegin, biro, ato janë vjetru e ke më i ba edhe më të mira"⁸, i tha ajo dhe vërtet kullat e Boletinëve u ndërtuan prap.

Që nga ajo natë qershori filluan peripecitë e panumërta të grave e të fëmijëve të kësaj kulle, të cilat kush e di sa e sa herë kanë dalur prej saj vetëm me rroba trupë dhe kush e di sa e sa herë të tjera janë djegur e plaçkitur nga të huajt. Nëna Ajshe jo që ishte vetëm trime, por ajo njihej edhe si një grua e përparuar, e përgatitur, e plotë, me një personalitet, dinjitet e sedër, me një fisnikëri të jashtëzakonshme, po kjo grua ishte e zonja që gjithmonë të mbajë lart flamurin e nderit, të familjes e kombit.⁹

Tafil Boletini e përshkruan kështu nënë Ajshen me rastin e vrasjes së djalit të saj (vëllait të Isës), Ahmetit, (gjysma e marsit 1894), "Ajo rrinte te kryet e djalit të vet të vrarë, pa derdhë një pikë loti". Po të mos ishte Beqir Voca, plaku i Shalës, që ishte mik i shtëpisë, ekzistonte mundësia që familja e Boletinëve të zhdukej, pasi pas kësaj vrasjeje qëndronte pushteti turk. Ai shkoi te nëna Ajshe dhe iu drejtua me këto fjalë: "Loke, djali deri tash tri herë t'u shpague. E keqja s'ka skaj, Isa s'po ju ndahet. Në vrull të luftës shpiat kërcënohen me i kapë flaka. Aty ka edhe gra e fëmi, vetëm ti mundesh me e ndalue Isën dhe me e evitua atë rrezik".¹⁰ Plaku i Shalës e dinte peshën e fjalës që e kishte nëna Ajshe tek i biri. Ajo me shkopin në dorë drejtohej për në Zhazhë, që nuk ishte larg. Në momentin më kritik e kërkon djalin, por ky e kupton qëllimin e saj e nuk e del para. Atëherë ajo thërret me zë të lartë "Ndaleni pushkën se kam ra ndërmjet". Të dy palët posa dëgjuan zërin e nënës e ndërprejnë luftën".¹¹ Se nënë Ajshen e njihnin dhe e respektonin që të gjithë flet edhe kjo e dhënë. Isa Boletini duke parë nënën në mes të zjarrit i ofrohet, e kap për krahësh duke iu drejtuar "Loke për riza të zotit shko në shpi", "Qe besa pa ty jo", ia kthen nëna. E kapë për krah djalin dhe përsëri me zë të lartë

⁸Skënder Luarasi, v.c. fq.13.

⁹ Samim Visoka, *Nëna Kosovë*, Tiranë 1995, fq.69

¹⁰ Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit*, Tetovë 1996, fq.24.

¹¹ Po aty.

thërret "Dëgjoni të dy palët, deri sot një muaj ju kamë dhënë besën, mundeni me dalë lirisht" dhe me këtë gjest shpëtoi një fshat nga një tragjedi e sigurt".¹² Ja, pra, edhe kjo dëshmon se nënë Ajshja ishte grua që falte mikun dhe dënonte armikun në të njëjtën kohë.

Por, edhe pas vrasjes së djalit - Ahmetit, armiku nuk u kënaq me aq, qëllimi ishte që në një mënyrë më përfide të likuidohet edhe Isa, se nga ai frikësoheshin me të madhe. Me ndihmën e dy bashkëkombasve, që i kishte blerë hyçmeti, vijnë në Boletin për ta vrarë edhe vetë Isain nga prita. Mirëpo kulla e Boletinëve asnjëherë nuk kishte qenë pa rojtës të kullës. Qentë e kullës i hetuan ata, dhe i sulmuan. Ata - shpirtëshiturit, - hipën në një pemë. Qëndruan burracakët tërë natën. T'i vrisnin qentë nuk guxonin se kishin frikë të zbulohen. Dielli i zuri maje peme. E para që doli nga kulla atë mëngjes që nënë Ajshje, që shkonte te një fqinjë për një punë. Tradhtarët posa e panë nënë loken u gëzuan dhe nga largë e thirrën "Oj, nona Ajshe, pashë Zotin na i largo qentë se s'na lanë me zbritë e me udhëtue".

- "Po që keqe ju ka pru këtu", pyeti ajo me kureshtje.

- "Taksirati ynë o nanë. Por në dorën tande po biem teslim".¹³ Me të dëgjuar këto fjalë, ajo i largon qentë, i lë ata të zbresin dhe duke i përcjellë iu tha: "Ndëgjoni or burra. Kjo punë njëherë u bë, tjetër herë mos t'iu rrejë mendja se qentë iu zënë robë, me ju pasë marrë vesh burrat medet për juve". Vetvetiu shtrohet pyetja, pse nëna Ajshe veptoi kështu: Nga shpirtmadhësia apo më shumë nga urtia. Ajo e dinte pse kishin ardhur ata njerëz, por nga shkaku se Isa që i vetmi birë që i pat mbetur dhe me gjasë nuk deshi ta rëndonte gjendjen e saj e të jetë shkak për zënka, grindje e vrasje të tjera. Ajo me këtë dëshmoi edhe një herë se sa e mirë dhe e mençur që. Mirësjellja e saj ishte tepër indikative për të kuptuar mërzinë e saj për të birin, shqetësimet e kohës dhe të jetës së nënave shqiptare.

Vajza e Isës, Ajete Boletini në kujtimet e veta rrëfen se i mbanë mirë në mend ngjarjet e asaj kohe kur i ati përgatitej të

¹² Po aty.

¹³ Po aty.

fillonte luftën më të madhe e më të organizuar, kryengritjen e vitit 1909, të cilën e pasuan me radhë vitet 1910, 1911, 1912. Ka qenë një dimër i egër me borë e llojë dhe lufta ishte ndezur e rreptë, burrat luftuan e thuase u ndeshën trup me trup me armikun.¹⁴ Qëndronte Isa me djem brenda në kullë i plagosur. I kishin mësuar qikat e gratë e boletinëve të shtinin me mauzerë, kur trimat ishin larg, po kur luftonin në kullë, gratë ishin ndihma e parë e të plagosurve, të cilat pastaj i largonin menjëherë nga kulla, që të mos binin në dorë të armikut. Ndërsa Tafili shton "Se kur u plagos axha Isa, aq shumë u dëshprova sa që më ngjau se u rrëzua kulmi i shtëpisë e më shtypi. Atëherë ra në kullë gjyshja (nëna Ajshe), i vuri djathë të kripur e ia lidhi varrën me shami. Pas kësaj Xhemën që e mbronte kullën me Halilin, axha i çon te na në Koritë të Gurit, e vetë e vë mamxërrën në pengjere dhe e vazhdon luftën".¹⁵

Për gratë e Boletinëve, ndjekjet, krismat e pushkëve dhe vdekjet ishin vetë jeta e tyre. Andaj i kujtohet bijës së Isasë, Ajetës "se kur filloi beteja me Xhavit Pashën ishte një kohë e vështirë, babai iu plagos rëndë, nëna Ajshe i mjekonte plagën me djathë të kripur, dhe sa mundte i jepte zemër "Mos u mërzi biri im se lufta kështu e ka", i thoshte ajo. Gratë e fëmijët i lëshuan kullat. Ishte aq e shpejtë dhe aq e vështirë ikja, sa njëra nga nuset e Boletinëve nuk kishte më forcë me qa borën e të mbante djalin në djep në krah. Ish gati ta mbulonte bora djalin, kur njëra nga kunatat që e mbante mamxërrën të gatëshme në krah e që shtinte me te sa herë që i vinte ndonjë rrezik i ri kullës, u kthye e rrëmbeu fëmijën që po e mbulonte bora, i dha kurajo nusës së re, dhe kështu shpëtuan nga rreziku i kohës dhe i armikut.¹⁶

Sa ndodhej Isa në Stamboll i mori edhe djemtë me vete për t'i shkolluar ngase ishte edhe arsimdashës i madh. Sipas kujtimeve të Tafilit, i cili thotë se në Stamboll "axha na vendosi në shkollën Ashiret. Nga Mitrovica për në Stamboll na përcolli Ibrahim Deva

¹⁴ *Eglantina Mandia, punim i cituar.*

¹⁵ *Tafil Boletini, v.c. fq.76.*

¹⁶ *Po aty.*

me mësuesin Imer Efendium, edhe nëna gjyshe (nëna Ajshe) erdhi me ne në Stamboll duke thënë se "po ia çoj djemtë që të çmallet se nuk ia la në Stamboll me m'i çue në mejtep e me m'i ba memurë (nëpunës), se memur kemi boll". Në stacion të Stambollit po na priste axha Isa, meqë nuk e kishte pa një vjet, para se të përqafohej me të i tha "Ah qafir qafiri, lere se vet humbe po edhe djemtë do t'mi qosh në mejtep. Nuk ti la, prap do t'i marr me vete".¹⁷ A thua vallë qe shtyri këtë grua të ngritur të veprojë në këtë mënyrë pasi edhe në Boletin punonte shkolla dhe vetë ajo ishte shkaktare e hapjes së saj, apo ishte diçka tjetër që i pengonte asaj. Nëna Ajshe kishte vetëm një arsye që të sillej në këtë mënyrë, ishte droja e saj se ajo do t'i humbë edhe nipërit e vet me shkuarjen në Stamboll, se kthimi i Isait nuk ishte edhe i sigurt nga atje. Nëna Ajshe ishte mbi të gjitha nënë, që i donte fëmijët e saj në kullën e vet.

Gjatë kohës derisa Isa ndodhej në Shqipëri, më 1912, shovinistët serbë, jo pa qëllim, mbajtën familjen e Isës në Mitrovicë, e nuk e dëbuan siç bënë me qindra familje kosovare. Nga ai qëndrim "dashamirës" dhe i kujdesshëm" që u mbajt ndaj familjes Boletini në fund të vitit 1912 kur Isa u largua për në Vlorë, mbas shtypjes së kryengritjes së shtatorit 1913, u kalua në presion të hapur dhe nënës së Isës iu kërkua që ta tërhiqte atë në Mitrovicë, madje, serbët edhe e kërcënuan se do ta largonin me të gjithë të afërmit nga Kosova. Por edhe këto përpjekje të serbëve përfunduan pa suksese. Ata nuk mundën t'i diktonin vullnetin e tyre Ajshe Boletinit.¹⁸ Sipas konsullit austro-hungarezë në Mitrovicë, nëna e Isës i dha këtë përgjigje nëpunësit të Serbisë "Nuk e di ku ndodhej djali im, prandaj s'kam për të bërë asgjë për ta bindur që të kthehet. Dijeni se unë jam nëna e Isa Boletinit e ju deklaroj se askush nuk mund të na detyrojë të lëmë shtëpinë tonë, jeni të lirë të na vrisni, ose të vini zjarrin shtëpisë mbi kokat tona, por të gjallë ju nuk mundeni të na nxirrni nga shtëpia".¹⁹ Meqenëse

¹⁷ *Tafil Boletini, v.c. fq.220.*

¹⁸ *Dr. Fatmira Musa, v.c. fq.189*

¹⁹ *Raporti i konsullit Austro-Hungarez në Mitrovicë, 24 tetor, 1913.*

qeveria serbe nuk arriti të shtinte në dorë edhe me këtë presion Isa Boletinin, ajo urdhëroi komandën supreme që të kapej Isa Boletini, Bajram Curri e atdhetarë të tjerë që të vriteshin gjë që komanda e lartë ushtarake serbe nuk mundi t'ia arrinte.

Ndërsa në kujtimet e Tafil Boletinit thuhet se "Qeveria serbe për t'i pre hovin luftës që i bëheshin, kishte vendosur internimin e familjeve të gjithë atyre që ishin larguar prej shpiave e që u quajshin kaçak. Vendosën edhe internimin e familjes sonë, sikur ishte e pakë që e mbanin në roje me xhandarë te dera, vijnë te dera me pleqësi të lagjes, thrrasin gjyshën e nanën time dhe i urdhërojnë që të dilnin të gjithë për me shkua në internim. Nana thotë: Fëmijë e gra jo e unë ku të doni. Me të dëgjuar fjalën internim, robët alarmohen. Gruaja e axhës Isa - Qamilja, në momente e kap një bidon vajguri dhe e vë në derë e me shkrepsë në dorë ju thotë "Sa me dek me 30 shpirta, gra e fëmijë rrugëve të Serbisë e me u bë horë, shumë më mirë po përvlohem në shtëpinë tonë". Çështja alarmohet, autoritetet vrapojnë e përpiqen për ta bindur, por pa dobi. Nga frika e ndonjë skandali që mund të bëhej nga vendosmëria e Qamiles, meqenëse shtëpia ndodhej për karshi konsullatës austriake, autoritet u larguan dhe në këtë mënyrë shpëtuan nga internimi.²⁰ Autoritetet e panë se nuk bëhej shaka me gruan e Isa Boletinit. Po ata kishin edhe njëmijë plane e intriga për ta likuiduar Isën. Me ndihmën e Malit të Zi dhe të konsullit francez më 16 janar të vitit 1916 në Podgoricë u vra në tradhti Isa Boletini me shtatë veta.

Nënë Ajshe Boletini do ta godiste pa masë humbja e djalit dhe e anëtarëve të tjerë të familjes, por ajo si përherë do të dijë të qëndrojë e fortë dhe me dinjitet, dhe kështu do të fitojë edhe admirimin e mbar kombit, bile edhe të armiqve të popullit të saj.

Ajo priti dhe i përcoli me patllake në brez të gjithë ata që erdhën për ngushëllim. Ajo nuk qau, por e pati shumë të vështirë kthimin e kuajve pa të zotët e tyre.

Nga e tërë kjo që u tha më lart për nënën Ajshe, për Ajshe Boletinin, për nënën e Isa Boletinit, më imponohet thënia e Ismail

²⁰ Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit*, Tetovë 1996, fq.168.

Qemalit, e rilindasit tonë të shquar kur thotë: "Në asnjë vend të botës gruaja nuk gëzon atë nderin, që ka në vendin tim"²¹ dhe vërtet kjo biografi e shkurtër e nënës Ajshe dhe veprimtaria e saj na detyron ta nderojm atë NËNË TË MADHË.

Dr Sabile KEÇMEZI – BASHA

THE PORTRAIT OF ISA BOLETINI'S MOTHER

SUMMARY

The contribution made by mother Ajshe to bring up and support her son Isa Boletini was great. Ajshe Boletini was an experienced woman in national tradition. Her fate was bound closely to the fate of our people, her activity was an excellent example of continuous endeavours and struggle of an Albanian woman.

Ajshe Boletini despite being an illiterate woman, she learnt at Albanian guest rooms how to exert resistance and show brevity. His mother and his tower-house were those that saw him off to and awaited him from numerous battles. They gave courage to him to resist as much as possible in his way of freedom and to turn victorious from those battles.

She was a woman of experience and always determined and proud, similar to many Albanian women, she spent her life as an outlaw and full of troubles, but at those difficult moments she found strength to resist hoping that the future days would be much happier for the Albanian people.

Even when she heard of her son's killing with seven other members of the family, like many other Albanian women, mother Ajshe did not cry, she stood strong, and she is remembered for this heroic act of her as the mother of Isa Boletini.

²¹ *Skënder Luarasi, Ismail Qemali, Rilindja 1971, fq.107.*